

Sterke dialogen, mooie beelden: 'Met Kant is het goed kersen eten'

boekrecensie Filosofie

Joke J. Hermsen: Kairos. Een nieuwe bevlogenheid.
Arbeiderspers; 308 blz € 19,95.
★★★★★

De schrijver

Filosofe en romanschrijfster Joke Hermsen brak bij het grote publiek door met 'Stil de tijd'. In die essaybundel uit 2009 pleitte ze voor herwaardering van de verveling, voor het stilzetten van de tijd om te komen tot nieuwe creativiteit. In 2013 mengde ze zich in de discussie rondom de nieuwe iPadscholen met de tweet: 'We willen Hannah-Arendtscholen in plaats van iPadscholen. Dus denken, dromen, leren, verbeelden, verdiepen, en docenten die mooie verhalen vertellen.' Die tweet vloog de wereld rond, en sindsdien vormt ze een belangrijke stem in het debat over onderwijsvernieuwing, die ook in dit boek aan bod komt.

Haar thematiek

Op de voorkant staat Kairos afgebeeld, de jongste zoon van Zeus, en 'god van het geschikte moment'. Deze god vertegenwoordigt het ogenblik dat ertoe doet, staat voor 'bevlogen momenten van schoonheid, inzicht en daadkracht die het leven bijzonder maken'.

'Kairos' is een vervolg op Hermsens bestseller 'Stil de tijd'. Stilte, rust, traagheid, verveling – allemaal nastrevenswaardig, maar hoe komen we na verloop van tijd weer in beweging? Dat moeten we doen op het juiste moment. Eigenlijk, schrijft Hermsen, 'was Kairos een strategie om los te komen van die andere Griekse god van de tijd, Chronos geheten, die de uren telt en onverstoort wegtikt en daarmee orde en structuur aanbrengt, maar ons ook het patroon van de eeuwige herhaling van hetzelfde oplegt'.

Staat Chronos voor continuïteit, Kairos betekent de zinvolle onderbreking daarvan, die iets nieuws mogelijk maakt. Dit kairotische moment ziet Hermsen in het enthousiasme, bij Hannah Arendt, bij Nietzsche, bij nieuwe fenomenen als Guerrilla Gardening, en Do It Yourself, waarbij burgers het initiatief nemen hun omgeving te verbeteren.

Irritantste zin

'Ik geef toe dat deze Kairos-tijd geen makkelijke kost is voor ons, 21ste-eeuwse westerlingen, die geheel volgens de Chronos-tijd leven.'

Met deze zin is weinig mis, het is de cultuurkritische strekking ervan die mij tegen de haren in strijkt. Dergelijke algemeenheden, die onze tijd ook nog eens in negatief daglicht stellen, vragen erom weersproken te worden. Hoezo kennen wij geen momenten meer dat we door Kairos geïnspireerd worden? Zou het niet kunnen zijn dat wij, 21ste-eeuwers, bevrijd van sleur van kerk, zuil en lopende band, meer momenten van inspiratie kennen dan Nederlanders uit de negentiende eeuw? Af en toe sluipert in Hermsens betoog dat het vroeger beter was. Daarmee doet ze afbreuk aan de rest van haar boek.

Mooiste zin

'Met Kant is het goed kersen eten'. Dit is de slotzin van een gefingeerde dialoog tussen de filosofe Hannah Arendt en haar eerste man Günter Stern. Arendt en haar man zitten kersen te pitten, en bespreken intus-

sen de toestand van Duitsland in de jaren dertig. Stern is negatief, Arendt houdt ondanks alles een onwrikbaar geloof in de mensheid. Een geloof gestoeld op het idee dat de mens altijd in gesprek blijft met zichzelf en met anderen. Dankzij zijn vermogen om te denken, te spreken en te verbeelden is de mens niet één, maar altijd op z'n minst met zijn tweeën. Arendt: 'Een kers kent slechts een wereld, maar de mens is "inwoner van twee werelden", een fysische, empirische wereld enerzijds en een geestelijke, innerlijke wereld anderzijds; daarom kan hij spreken, schepen en verbeelden. En dat is dus Kant.' Arendt propt vervolgens lachend een kers in haar mond en besluit het gesprek: 'Met Kant is het goed kersen eten.' Sterke dialoog, mooie beelden.

Reden om dit boek niet te lezen

Hermsens cultuurkritische houding is uitgesponnen. Neem: 'Er moet bij multinationals (...) zelf een mentaliteitsverandering komen. De vraag is allang niet meer of geld gelukkig maakt. De vraag is of te veel geld hun eigenwaarde niet aantast, omdat ze zich louter door de dynamiek van begeerte en hebzucht laten leiden.' Dit was tien jaar geleden misschien een originele gedachte, maar is nu toch wel een bekende visie. Bovendien kan het korter en scherper, zoals Nietzsche een eeuw geleden zei: 'Wie te veel bezit, wordt bezeten.'

Reden om dit boek wel te lezen

Net als in 'Stil de tijd' is Hermsen ook in dit boek een uitstekende docent, die talloze ideeën van bekende en minder bekende filosofen toegankelijk voor het voetlicht brengt. Wie van haar vorige boek heeft genoten, kan naar de boekhandel rennen.

PETER HENK STEENHUIS

Trouw tipt filosofie

1. De ziel opnieuw
Renée van Riessen

2. Dankbaar en aandachtig
Ger Groot

3. Kairos
Joke Hermsen

4. Het morele brein
T.S. Tyra

5. Verkeerde plaats, verkeerde tijd
Ton Derksen

De stijl is wat kinderachtig en de theologische analyse soms simplistisch

boekrecensie Religie

Almatine Leene: Samen dansen in de kerk. Als mannen en vrouwen op God lijken. Buijten & Schipperheijn, Amsterdam. 120 blz. € 12,50.
★★★★★

De schrijver

Almatine Leene is theoloog, als docent verbonden aan de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle en als onderzoeker aan de universiteit van Stellenbosch, Zuid-Afrika. Dit boek is een toegankelijke bewerking van haar proefschrift 'Triniteit, antropologie en ecclesiologie' uit 2013. Als lid van de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) diende ze in het deputaatschap dat zich bezon op de vraag of de ambten opengesteld kunnen worden voor vrouwen (en waarop het historische antwoord in hun rapport 'ja' was).

Haar thematiek

In de orthodox-gereformeerde kerken is het voor vrouwen niet toegestaan om predikant of ouderling te zijn. De discussie over de rol van mannen en vrouwen in de gemeente wordt doorgaans gedomineerd door 'zwingteksten': gedeelten uit het Nieuwe Testament waarin de apostel Paulus vrouwen een aan de man ondergeschikte rol toedicht. Almatine Leene benadert de man-vrouw-thematiek in dit boek op een niveau dieper: ze steekt af naar het karakter van God zelf en wil dat karakter bepalend laten zijn voor hoe man en vrouw zich tot elkaar verhouden. God is namelijk volgens de christelijke traditie Drie-enig, en daarom in de kern 'relatie'. Aangezien de mens naar Gods beeld is geschapen, is ook de mens gemaakt als een relationeel wezen. Leene is niet bepaald de eerste die op deze manier de mens spiegelt aan de relationele God. Ze baseert zich vooral op theoloog Karl Barth die in de twintigste eeuw dezelfde dingen schreef. Maar het is een verfrissende en originele stap om in mufte kerkelijke discussies over de rol van mannen en vrouwen eens tot het niveau van God op te stijgen.

De kern van het boek

Als het gaat over de Drie-eenheid zijn er een hoop oude woorden uit de traditie die probeerden de relaties tussen de drie goddelijke personen te beschrijven. Eén van die woorden is *perichorese*, dat duidt op de wederzijdse doordringing van de drie personen. Leene hoort daar het woord 'choreografie' in en beschrijft de Drie-eenheid dan ook als een perfecte liefdesdans. Die volmaakte harmonie, die zowel de eenheid als de 'drieheid' bewaart, is de blauwdruk voor menselijke relaties en in het bijzonder de relatie tussen man en vrouw.

Het taalgebruik

Het komt bijna nooit voor dat je een boek leest dat zo kraakhelder is geschreven. Er staat geen zin in die niet goed loopt of die niet te begrijpen is. Helaas levert dat wel tamelijk fantasieloos en soms zelfs behoorlijk kinderachtig proza op. Het is wat glad en braaf allemaal. Een voorbeeld waarin Leene haar lezers als kleuters en in vals-romantische stijl adresseert: 'Adam en Eva hadden een droomrelatie. Ze hielden enorm veel van elkaar en maakten nooit ruzie. Ook met de Schepper

stonden ze voortdurend in contact. Maar... toen kwam de slang. Hij suggereerde dat ze dom waren als ze genoeg namen met hun identiteit als beeld van God. Wisten ze niet dat ze zelf God konden zijn? Ze hoefden alleen maar te eten van de boom van kennis van goed en kwaad. En dat deden ze.'

Reden om dit boek niet te lezen

Niet alleen de stijl is vaak wat aan de kinderachtige kant, ook de theologische analyse is soms simplistisch. Zo loopt Leene de theologiegiedenis door en moeten we bijvoorbeeld weer het cliché aanhoren dat Augustinus alleen maar rekening hield met het verstand en dat lichamelijke er voor hem niet toe deed.

Bovendien kun je je afvragen of dat goddelijke mysterie van de Drie-eenheid zich er wel toe leent om als 'blauwdruk' voor menselijke relaties te dienen. In de traditie is de Drie-eenheid juist ook de ultieme uitdrukking van het 'apofatische', het onkenbare en onzegbare karakter van God, geweest. Wordt nu niet zelfs Gods onkenbare wezen 'gepolitiseerd'?

Reden om dit boek wel te lezen

Het is opmerkelijk genoeg dat Leene als jonge vrouwelijke theoloog in de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt een onbekommerd, fris en rustig betoog aflevert voor de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen en dat dat betoog niet weggehoond wordt. Integendeel, er wordt serieus naar geluisterd. Als je geïnteresseerd bent in de rol van mannen en vrouwen – in de kerk, of in het algemeen – dan biedt dit boek een originele insteek door af te dalen naar een dieper niveau.

WOLTER HUTTINGA

Trouw tipt religie

1. God van de gewone mensen
Emiel Hakkenes

2. De uitvinding van de rooms-katholieke kerk
Peter Raedts

3. Samen dansen in de kerk
Almatine Leene

4. Zo zou je kunnen geloven
Maarten Wisse

5. De doorgaande revolutie
Gerard Dekker

